

Megtiszteltetés számomra, hogy én mondhatok köszöntőt a Magyar Művészeti Akadémia Film- és Fotó Tagozata nevében abból az alkalomból, hogy Szóts István klasszikus remekműve, az *Emberek a havason* a digitális restaurálást követően DVD-n is megjelenik. Külön tisztelettel köszöntöm Szóts Istvánné Gyenes Máriát!

Ez a mai bemutató méltó folytatása annak az elmúlt két-három évben megtartott ünnepség és program sorozatnak, amely Szóts István filmművészetét helyezte a magyar szellemi örökség templomába. A felsorolás most és itt, nem lehet teljes.

Emlékév, filmszakmai konferenciák, kerekasztal beszélgetések, kiállítások, vetítések és egy igazán a teljesség igényével összeállított könyv, az „Ember a havason” című könyv-testben valósult meg az nemes szándék és akarat, amely Szóts Istvánt, a filmművészt az erkölcsi hitvallást megtartó, a magyarsághoz, Erdélyhez való hűségét következetesen vállaló művész-embert mutatja be. A könyv Pintér Judit és Záhonyi-Ábel Márk, valamint sok-sok társszerző munkáját dicséri, akik alkotó módon részt vállaltak a könyv létrehozásában.

Mély tisztelettel köszöntöm Szóts Istvánt, aki itt van közöttünk. Igen, itt van közöttünk, mert az Igaz művészet örök, és Ő, az igaz művészet maga által megfogalmazott mércéjét teljesítette be „Az emberek a havason” című remekművével.

Idézet: Szóts István RÖPIRAT A MAGYAR FILMMŰVÉSZET ÜGYÉBEN című írásából:

„...Művészet a film, bízzuk készítését művészekre. Ha ezek a művészek egyszersmind magyarok lesznek, akik szilárdan állnak e földön, idegükkel, vérükkel, egyek színeivel, ízlésével és szokásaival, vérükben érzik életének lüktetését; - akiknek élő és személyes valami az Alföld elhagyott szomorúsága, a Kárpátok ködlepte völgyei, a kuruc kor üldözött szegénylegényeinek, bujdosó vitézeinek ordas hangulata, Mátyás európai fényességű renaissance-ja -, Szent István nyugatra fordult tekintete éppúgy, mint a lázadó Koppányok keletre néző arca. Ha művészek - magyar művészek - nagyobb részt kapnak a film bábái és mesterei között -, akkor filmünk magyarul fog megszólalni nemcsak dialógusaiban, hanem képeiben, ritmusában, szellemében is. Akár népi problémát dolgozzon fel, akár történelmit, akár egy modern nagyváros életét mutatja -, valami különös és egyéni zamat lesz benne: az általános humánus új nézőpontból való megmutatása.

Nálunk a művészet mindig több volt, mint másutt. Sohasem öncél és játék. Elv, hit, magatartás, sikoltás és jaj volt legtöbbször. Féltő gond, amelynek gyertyafényénél virraszt.. Bessenyei a bécsi Burgban, mely véres karddal ír Balassa és Zrínyi Miklósnál, szöges ostorként zuhog Pázmány prédikációiban.

A reformnemzedék, Ady, Szabó Dezső, mind, mind félrevert harangok felrázó jajveszékelései voltak ennek a nagyon magányos, Európában mindig egyedül álló fajtának.” „...A magyar néplélek, a forrás üde és csillogó vizét sokszor zavarossá teszi. Pedig a néplélek volt az egyedüli letéteményese, hordozója a magyarság renaissance-ának. A nép, amely belekapaszkodott és meglapult a földben, akármilyen nagy és pusztító volt a fölötté elvonuló történelmi vihar, amely felperzselt városokat és megtizedelt nemesi osztályokat. Ő megmaradt...” Idézet vége.

Számomra ez az idézet olyan hitvallás, amely áthatotta, meghatározta Szóts István egész életművét.

Ez az alapállás hozta létre játékfilmjeit, a félre taszítottság idején a Néprajzi Intézetben készített dokumentum filmjeit, majd később, az Ausztriában forgatott művész portréit. Ezt a megtartó viszonyt tükrözi a most bemutatásra kerülő, digitálisan felújított *Emberek a havason* című filmballadája.

1912. június 30-án született Szentgyörgyvályán, Erdélyben. Így gyerekkorától élte át azt a szerves magyar műveltséget, amely évszázadok óta meghatározta, megtartotta, a Kárpát-medencében élők életét.

Az Isten, a természet, az ember egysége, szakrális viszonya akkor még az emberek minden napjaiban gyakorolt, létező, átélhető, megélhető valóság volt, és ez jelent meg az Ő és a kortárs alkotók műveiben.

Transzilvánia, Transzcendes, Kozmikus film.

Nem lehet véletlen a találkozása Nyíró József írásaival, oly közös az eredet: Erdély, a Természet, Isten. Nyíró József novelláiban, regényeiben, a Havasok könyve, a Kopjafák, a Jézusfaragó ember, Székelyek, Az én népem –, a felsorolást nem folytatom, a teljes életműben tárul fel Erdély, s benne a magyarság évszázados mélységében vállalt sorsa, és egyben üzenete.

A filmbéli apa, Erdei Csutak Gergely mondja feleségének Annának:

„Életfát jelöltem neki, s azt meg kell érinteni, hogy a fa megismerje a fiamat, ettől a pillanattól a fának - gyermeknek egy lesz a sorsa. Bémutatlak a havasnak, Bémutatlak a havasnak, kicsi Gergő.

Az erdő Napfény sugaras oszlopcsarnokában, kalapját levéve mondja a főhős *„ez mi templomunk, itt nem szabad beszélni.”*

A „bémutatlak”, nem más, mint beavatás. Mert Szent a föld, az ég, az erdő, a víz, a természet, a levegő, és minden élőlény szent, eredendően az. Ők ezt élték, mert ezt örökölték.

Útra kelnek a Csíksomlyói csodatévő Szűz Máriához, a Babba Máriához, hogy gyógyítsa meg Annát, a feleséget. Ajándékot visznek. Csutak Gergely mondja *„Szép Jézust faragok, s mi es megünk a Búcsuba.” Szép, szép, kicsi baj van, kifaragtam ezen én már mindent, s most azt ne tudom, hova tegyem a szívét.” ...En mégis kielteszem hogy az egész világ lássa.”*

Nyíró Józsefnek van egy mondata, amikor mennek a búcsúba: *”Már a magasságok tisztaságában, vagy a fényben járnak”* és éneklük:

*Szentséges Szűz Mária, szép liliomszál,
Ki mindenkor szépen úgy virágozál,
hogy szűz lévén, meggyümölcsözél,
imádd Jézust értünk, akit te szültél.
Szép liliomszál, szűzek virága,
Könyörögj érrettünk, Istennek anyja,
Ó mel ékes vagy, Mária, bünösöknek szószólója!*

Transzilvánia, Transzcendes, Kozmikus film.

Szóts István művészetében és nyilatkozataiban, írásaiban és a később elkészült interjúkban mindvégig ott van az a gondolkodási viszonyrendszer, amely egyszerre magyar és egyetemes; nem véletlenül hivatkozik Bartók Bélára, Kodály Zoltánra – a névsor még folytatható lenne sok-sok művésszel, tudóssal. Hogy mennyire áthatja ez a korszellem a Kárpát-medencét, két jellegzetes példát említenék, László Gyula régész professzort, aki egyben kiváló képzőművész, grafikus, festőszobrász volt, és József Attilát. 1923-ban József Attila a „Boruljatok csak össze bennem...” című verstöredékében írja:

*„Boruljatok csak össze bennem
Bús Ember, bús Magyar,
Mert Egy vagytok ti mindaketten”.*

Idézet: „ Szóts István RÖPIRAT A MAGYAR FILMMŰVÉSZET ÜGYÉBEN című írásából:

„Ha majd olyan idők jönnek, amikor az igazi emberi értékek, eszmék és jogok hirdetése ismét szabad lesz gyűlölködő és romboló világunkban -, ha az állam vezető helyein nagyműveltségű, széleslátókörű emberek fognak állani, akik bátran szembenéznek az igazsággal -, biztosítják a szabad kritika jogát -, és ha ezek valódi művészeket engednek megkötöttség nélkül alkotni, akkor az állami beavatkozás, a propaganda és a művészetek ismét olyan harmonikus összhangba olvadhatnak, mint a görögök, a renaissance, vagy Európa egyéb nagy korszakai idején.” Idézet vége.

Jelenczki István fimrendező köszöntője Szóts István: *Emberek a havason* című felújított filmjének DVD-bemutatóján
A MaNDA kezdeményezésére 2014-ben a Magyar Művészeti Akadémia támogatásával valósulhatott meg a film teljes körű digitális restaurálása, melyben részt vett Sára Sándor operatőr, rendező, Szóts István tanítványa is.

A DVD-kiadványon a restaurált film mellett látható Szóts István kísérleti filmje, a *Kádár Kata*, amit 1944-ben készített, amelyet én nem kísérleti filmként, hanem filmversként határoznék meg. A 11 perces rövidfilm zenéjét Kodály Zoltán szerezte, és a zenefelvételt is maga vezényelte. A súlyosan sérült alkotást a MaNDA saját filmátíró műhelyében restaurálta.

A másik egyedi film Szóts István és Csoóri Sándor beszélgetése 1988-ból, amelynek nyers változatát az OSZK Történeti Interjúk Tára bocsátotta a filmarchívum rendelkezésére. Ebből a mintegy tízórás életmű interjúból készült egy hatvan perces, gazdagon illusztrált film a DVD-re, ahol a rendező torzóban maradt életművéről, Erdélyről és az *Emberek a havason* keletkezéséről és sorsáról vall.

Idézet Szóts István RÖPIRAT A MAGYAR FILMMŰVÉSZET ÜGYÉBEN című írásából:
„Jó filmet, mely meggyőzi a tömegeket, csak a művészi igazság eszközeivel, a művészet nyelvén készíthetünk. Nem fog sem véletlenül, sem sikerkutató üzletemberek, sem "művészi" ötleteket szülő "gegmenek" receptjére megszületni. Művészetet, stílust csak hivatott művészek teremthetnek.” Idézet vége.

Én azt javaslom, azt kérem, hogy a most bemutatásra kerülő film, illetve a DVD legyen ott minden középiskolában, az elmúlt években volt erre már példa más művészeti ágban. Miért ne lehetne újból és újból felmutatni azt az emberi humánusmot, erkölcsi tisztaságot, amelyet Szóts István, Nyíró József – a sort nem folytatom –, megteremtettek. Szerintem felelősségünk, kötelességünk – ennek az értékrendszernek a továbbadása a felnövekvő fiatal generációk számára.

Véleményem szerint a mindenkori hatalom akaratán múlik, hogy nemzetstratégiaként gyakorolja-e a magyar szerves műveltség megtartását, tovább adását.

A film elején a narrátor által elmondott mondattal kívánok méltó időtöltést Önöknek:
„Az Isten azonban ismeri és szereti őket!”

Köszönöm megtisztelő figyelmüket.

Jelenczki István

Budapest, 2014. november 21.